

Θέατρο σκιών και πολιτική μεταβολή στην Αθήνα του Μεσοπολέμου

Αρετή Μαθιουδάκη*

Η σημερινή ανακοίνωση γίνεται στο πλαίσιο της διδακτορικής μου εργασίας, που εκπονείται στο Πανεπιστήμιο της Γρανάδας, με τίτλο «Το θέατρο σκιών στον αθηναϊκό Τύπο του Μεσοπολέμου». Το κύριο μέρος της έρευνας έγκειται στην αποδελτίωση των αθηναϊκών εφημερίδων και περιοδικών από το 1918 έως το 1940 και συμπληρώνεται από πρωτογενές υλικό, όπως χειρόγραφα τετράδια караγκιόζοιχτών, φωτογραφίες, ηχογραφήσεις.

Η πολιτική κατάσταση στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου χαρακτηρίζεται από αστάθεια, με συνεχώς εναλλασσόμενες κυβερνήσεις, διχασμό μεταξύ βενιζελικών και αντιβενιζελικών, εκλογές, πραξικοπήματα, δικτατορίες και στρατιωτικά κινήματα. Μετά το μικρασιατικό φιάσκο, η εγκατάσταση των προσφύγων στον ελλαδικό χώρο επέφερε επίσης σημαντικές ανακατατάξεις στο κοινωνικό, οικονομικό, πολιτικό αλλά και πολιτιστικό πεδίο, ενώ σημαντικό ρόλο διαδραματίζουν και άλλα γεγονότα όπως το γυναικείο κίνημα και η κατοχύρωση του δικαιώματος ψήφου στις γυναίκες, οι επιστημονικές και τεχνολογικές ανακαλύψεις κτλ.

Μέσα σε αυτό το ρευστό σκηνικό ο Καραγκιόζης ζει και ...μεγαλουργεί σε κάθε αθηναϊκή γειτονιά: σχολιάζει την επικαιρότητα, αντιπολιτεύεται, τονώνει το εθνικό φρόνημα, διακωμωδεί την πολιτική ζωή, συνοδεύει τους στρατιώτες στο μέτωπο, ψυχαγωγεί τους πρόσφυγες στους καταυλισμούς, κινεί το ενδιαφέρον καλλιτεχνών, διανοουμένων και πολιτικών, γίνεται αντικείμενο μελέτης, λογοκρίνεται και εν τέλει καθρεφτίζει την αθηναϊκή κοινωνία της εποχής.

Μέχρι στιγμής έχουν αποδελτιωθεί πλήρως για την περίοδο που μελετάμε οι εφημερίδες «Εμπρός», «Σκριπ», «Καθημερινή», «Ακρόπολις», «Εστία» και «Ριζοσπάστης» και τα δημοσιεύματα στα οποία θα αναφερθούμε προέρχονται κατά κύριο λόγο από αυτές. Δεδομένου ότι ακόμα δεν έχουν μελετηθεί βασικά έντυπα της εποχής, όπως π.χ. τα «Αθηναϊκά Νέα» και το «Ελεύθερον Βήμα», οφείλουμε να επισημάνουμε ότι τα στοιχεία που παρουσιάζουμε αποτελούν πρώτες ενδείξεις, τις οποίες όμως θεωρούμε ιδιαίτερα αποκαλυπτικές για τη σημασία του ελληνικού θεάτρου σκιών.

Η εισήγηση χωρίζεται σε πέντε μέρη: 1) Καραγκιόζης και λογοκρισία, 2) Ο Καραγκιόζης στο μέτωπο, 3) Σχολιασμός της επικαιρότητας, 4) Καραγκιόζης και εξουσία, 5) Πολιτικό ρεπερτόριο.

1. Καραγκιόζης και λογοκρισία

Το πρώτο ζήτημα που θα μας απασχολήσει είναι η λογοκρισία. Όπως διαβάζουμε στην «Εστία» στις 4.7.1919, σε ένα δημοσίευμα με τίτλο *Ο Καραγκιόζης υπό λογοκρισία*, οι караγκιόζοιχτες υποχρεούνται να συμμορφώνονται κι αυτοί στην προληπτική λογοκρισία του θεάτρου, καταθέτοντας τα στοιχεία της παράστασης και δηλώνοντας πώς το περιεχόμενό τους δεν αντιβαίνει στο καθεστώς. Δημοσιεύεται μάλιστα η παρακάτω υπεύθυνη δήλωση του Αντώνη Μόλλα:

Δηλώ υπευθύνως ο Διευθυντής του θεάτρου «Καραγκιόζης» Δεξαμενής, ότι το παιζόμενον υπ' εμού θέατρον δεν αντίκειται εις ουδεμίαν των διατάξεων του στρατιωτικού νόμου περιέχον τι κατά του καθεστώτος. Παραστάσεις της εβδομάδος ταύτης: «Ο ευτυχής ψαράς», «Ο

* Υποψήφια διδάκτωρ στο Πανεπιστήμιο της Γρανάδας.

Καραγκιόζης ιατρός», «Η νεκρά ζώσα», «Ο θάνατος του Σιορ Διονύσιου», «Ανθοδέσμη κωμωδιών», «Η Σταβελέη». Δηλώ υπευθύνως, Α. Μόλλας¹. Κάτω από τη δήλωση βλέπουμε τη θεώρηση της Λογοκρισίας.

Μάλιστα, στην «Καθημερινή» της 21.5.1920 αναφέρεται διακοπή παράστασης του *Κατσαντώνη* στην Πάτρα και σύλληψη του *Καραγκιοζοπαίχτη* και των βοηθών του. Σύμφωνα με την ανταπόκριση, «ο φόβος του αντιδραστησμού και του Κωνσταντινισμού εξάπτει τόσον την φαντασίαν των εφαρμοζόντων τον περίφημον Νόμον 755², ώστε να περιλάβουν εις την δικαιοδοσίαν των τον αθών Καραγκιόζην. Εις τους χαρτίνους ήρωας του θιάσου του ανεκάλυψαν σχέδια ανατρεπτικά του καθεστώτος, δολοφονίας του κ. Βενιζέλου, συνωμοσίας περί επαναφοράς του Κωνσταντίνου και όλα τα σχέδια περί των οποίων ωμίλησε τον τελευταίον καιρόν ο κ. Βενιζέλος εις την Βουλήν»³. Αφορμή του περιστατικού ήταν μια σκηνή του έργου όπου ο Καραγκιόζης προσπαθεί να προκαλέσει την οργή του θείου του, του Μπαρμπα Γιώργου εναντίον του Βεληγκέκα ώστε να προκύψει ο καθιερωμένος ξυλοδαρμός του τελευταίου. Ο Μπαρμπα Γιώργος φυσικά πείθεται και αναθέτει στον Καραγκιόζη να τον ειδοποιήσει όταν θα περνούσε ο Βεληγκέκας. Όταν μετά από λίγο μπαίνει στη σκηνή ο Βεληγκέκας, ο Καραγκιόζης φωνάζει «Μπάρμπα, έρχεται. Το νου σου να τον λιανίσεις. Έρχεται, να τος, έρχεται...». Στο σημείο αυτό η παράσταση διακόπηκε από Ανθυπασιπιστή της Αστυνομίας και οι συντελεστές της οδηγήθηκαν στο τμήμα. Το συγκεκριμένο περιστατικό έγινε σε διάστημα βενιζελικής διακυβέρνησης όμως παρόμοια περιστατικά λογοκρισίας γίνονταν οπωσδήποτε και όταν στην εξουσία βρισκόταν η φιλοβασιλική παράταξη.

Η λογοκρισία δεν αφορούσε μόνο σε πιθανές προσβολές κατά του καθεστώτος αλλά και των «χρηστών ηθών». Στο φύλλο της 19.9.1931 της εφημερίδας «Ελεύθερος Άνθρωπος» διαβάζουμε ότι «η αστυνομία, πληροφορηθείσα ότι υπό του *Καραγκιοζοπαίχτου Χαρίδημου* επαίζετο εις τον *Καραγκιόζην* του παρά το Λεμβουργεϊόν Πειραιώς το έγκλημα του *Αθανασόπουλου* απηγόρευσε αυτό»⁴. Πρόκειται για το γνωστό έγκλημα της *Καλλιθέας* που συγκλόνησε το πανελλήνιο για τη στυγερότητά του⁵.

2. Ο Καραγκιόζης στο μέτωπο

Κάτι που μας φάνηκε εξαιρετικά ενδιαφέρον κατά την αποδελτίωση είναι η συχνότητα εμφάνισης του Καραγκιόζη ως το κατ' εξοχήν μέσο ψυχαγωγίας και τόνωσης του ηθικού των στρατιωτών. Στο «Εμπρός» της 2.6.1919 διαβάζουμε ότι «δύο φορές την εβδομάδα οι νεοσύλλεκτοι απολαμβάνουν... *Καραγκιόζη*. Έχεις προς τούτο μετακληθή ο περίφημος

* Υ.Δ. στο Πανεπιστήμιο της Γρανάδας.

¹ «Εστία», 4.7.1919, σελ. 1.

² Πρόκειται για το περίφημο «*Ιδιώνυμο*» του Βενιζέλου.

³ «Καθημερινή», 21.5.1920, σελ. 2.

⁴ «Ελεύθερος Λόγος», 19.9.1931, σελ. 2.

⁵ Στον «*Ημερήσιο Τύπο*» της 21.9.1931 μας δίνεται η περιγραφή της παράστασης, η οποία έχει μεγάλο ενδιαφέρον γιατί βλέπουμε μια ασυνήθιστη ηθική μετατόπιση στον ήρωα. Κεντρικά πρόσωπα του έργου ήταν βέβαια ο *Αθανασόπουλος*, η σύζυγός του, *Φούλα*, η πεθερά και ο «εκτελεστής», *Μοσκιός*. Ο *Καραγκιόζης* είναι εραστής της *Γιαννούλας*, της υπηρέτριας του σπιτιού την οποία και παροτρύνει να δεχτεί να συνεργαστεί στην εγκληματική ενέργεια, *τεμαχίζοντας* τον εργολάβο *Αθανασόπουλο* έναντι αδρής αμοιβής. Πλέον τον ήρωα του θεάτρου σκιών δεν τον απασχολεί μόνο να χορτάσει την πείνα του, αλλά ονειρεύεται να αποκτήσει *γκαρσονιέρα* και... «εφτακίνητο». Η παράσταση τελειώνει με παρέλαση ολόκληρου του αστυνομικού σώματος επί σκηνής. Ο *Καραγκιόζης* απολογείται και αθώνεται. Παντρεύεται με τη *Γιαννούλα*, που επίσης αθώθηκε, παρότι κομμάτιασε το δολοφονημένο αφεντικό της έναντι αμοιβής. Σχεδιάζει όμως να την «*ξεπαστρέψει*» για να μείνει *ελεύθερος* με τη «*γκαρσονιέρα* και το *εφτακίνητο*».

Μόλλας, όστις έχει στήσει εις την πλατειάν των Παραπηγμάτων πλήρη σκηνήν καραγκιόζη»⁶.

Στην «Καθημερινή» της 17.1.1922 αναφέρεται ότι «κατά την παρελθούσαν εβδομάδαν η Χ.Α.Ν. έδωκε 7 κινηματογραφικάσ παραστάσεις και 7 παραστάσεις Καραγκιόζη εις τα Στρατιωτικά Νοσοκομεία και τα Σπίτια του Στρατιώτου, εις τον Ναύσταθμον και μίαν κινηματογραφικήν εις τον Ορφανοτροφείον Χατζηκώστα»⁷.

Ακόμα πιο εντυπωσιακό είναι ότι ο Καραγκιόζης και το επιτελείο του ακολουθεί τους στρατιώτες στο μέτωπο. Στο «Εμπρός» της 22.1.1922 διαβάζουμε «Στρατιώται μας ερχόμενοι με άδειαν από τας γραμμάσ του Μετώπου μας λέγουν με ποίου είδους ενασχολήσεις διέρχεται τας ημέρας του ο στρατός μας. Μεταξύ των καλλίτερων ενασχολήσεων των στρατιωτών μας είναι η καλλιέργεια μικρών λαχανόκηπων από τους οποίους προμηθεύονται τα λαχανικά των. Ο Καραγκιόζης επίσης κατέχει την πρώτην θέσιν εις τας νυκτερινάσ ώρας διασκεδάσεως και δεν υπάρχει σχηματισμός όστις να μην έχει τον καραγκιόζην του και τον καραγκιοζοπαίκτην του»⁸.

Στο «Εμπρός» της 9.6.1922 αναφέρεται «Από ανώτερον αξιωματικόν ελθόντα προχθές από το Μέτωπον μανθάνομεν ότι δεν υπάρχει στρατιωτικός σχηματισμός εκεί ο οποίος να μην έχει τον καραγκιόζην του. Ο ανώτερος αξιωματικός ούτος υπολογίζει περισσότερους των πεντακοσίων καραγκιόζηδων λειτουργούντων εις όλον το Μέτωπον»⁹.

Στη «Μακεδονία» της 5.7.1923, σε μια ανταπόκριση για τη ζωή στο μέτωπο (εν αναμονή των διαπραγματεύσεων στη Λωζάνη) διαβάζουμε ότι «το μεγαλύτερο όμως σουξέ της εποχής είναι ο Καρατζιόζης, το εθνικό θέατρο που έστησε σκανδαλωδέστατα εν μια νυκτί και μόνη». Και συνεχίζει «Και το είδος αυτό που ο σνομπισμός το κατεφρόνησε για νάλθουν οι ξένοι σαν τον Ρουσέλ για να το διαφεντέψουν υπεβλήθη. Και ο φανταρόκοσμος μέσα στα γλυκανάλατα αστεία και στις καρπαζιές που απαραίτητα δίνει στον Χατζηαβάτη βρίσκει τα γέλια, την ευθυμία και τη λησμονιά κάθε φροντίδας και πίκρας». Ο ανταποκριτής μας πληροφορεί επίσης ότι ο καραγκιόζης αυτός διαθέτει ζωντανή ορχήστρα «ιδανική, που θα τη ζήλευε και ο Μόλλας. Είναι η μάντα του Δ' Σώματος Στρατού που μ' ευγένεια δέχτηκε να παίξη στα διαλείμματα και να εκπληρώνει και τις πλειο δύσκολες επιθυμίες του χάρτινου πρωταγωνιστού που χορεύει μόνο μοντέρνους χορούς»¹⁰.

3. Σχολιασμός της επικαιρότητας

Στη διάρκεια του Μεσοπολέμου (τουλάχιστον μέχρι τη δικτατορία του Μεταξά το 1936) παρατηρείται μια μετατόπιση της θεματολογίας και της αισθητικής στον Καραγκιόζη, που κινείται πλέον σε ένα χώρο πολύ κοντινό προς την επιθεώρηση και τον πολιτικό σχολιασμό¹¹. Στο περιοδικό «Ελλάς» της 13.5.1921, στη στήλη «Φιλολογία του Καραγκιόζη» που υπογράφει ο Αντώνης Μόλλας, διαβάζουμε στην ερωτική εξομολόγηση του Καραγκιόζη προς τη βεζυροπούλα, μεταξύ άλλων χαριέντων: «Με μια ματιά σας κάνετε μαύρη την καρδιά μου σαν το σιδερόδρομο της Κηφισιάς. Μού δώσατε τόσες υποσχέσεις, σαν Δήμαρχος Αθηναίων, χωρίς να εκτελέσετε καμμία»¹².

⁶ «Εμπρός», 2.6.1919, σελ. 1.

⁷ «Καθημερινή», 17.1.1922, σελ. 2.

⁸ «Εμπρός», 22.1.1922, σελ. 2.

⁹ «Εμπρός», 9.6.1922, σελ. 1.

¹⁰ «Μακεδονία», 5.7.1923, σελ. 2.

¹¹ Για τη σχέση μεταξύ θεάτρου σκιών και επιθεώρησης βλ. και Σειραγάκης (2009).

¹² «Ελλάς», 26.5.1921.

Στη «Μακεδονία» της 13.5.1926 και 14.5.1926 ο Καραγκιόζης του Χαρίλαου διαφημίζεται ως η μόνη φωνή διαμαρτυρίας για την κατάσταση¹³, ενώ στη στήλη *Αθηναϊκά Ημερονύκτια* της «Καθημερινής» στις 12.8.1925, διαβάζουμε πως, προς απογοήτευση του γράφοντος, «ο καμπούρης πρωταγωνιστής του μπερντέ ήτο αγνώριστος. Τον ευρήκαμεν, φυσικά, ανυπόδητο ως πάντοτε αλλά τι σημαίνει; Είχει προοδεύσει και αυτός, είχε γίνει αγνώριστος, μιλούσε περί πολιτικής, περί διατιμήσεων, εταξείδευε επί ωτό και αεροπλάνου, εγνώριζε απ' έξω τα εσωτερικά και εξωτερικά διπλωματικά ζητήματα». Και παρακάτω: «Δεν υπάρχει πλέον Καραγκιόζης. Τα παλαιά έργα του μπερντέ ελησημονήθησαν σχεδόν. Παίζονται νέα, ανάλογα με την ελεεινήν αυτήν περίοδον που διατρέχομεν, συγχρονισμένα, ανάλατα, που δεν σ' ευχαριστούν, δεν σε τέρπουν, δεν προκαλούν την ευδαιμονίαν του γέλωτος»¹⁴.

Γνωρίζουμε εξάλλου πως αρκετοί από τους τύπους του Καραγκιόζη, κυρίως ο ίδιος, αλλά και ο Μπαρμπα Γιώργος, ο Σταύρος και ο Νώντας ενσωματώθηκαν και σε άλλα είδη, λ.χ. στην κωμωδία και στην επιθεώρηση, ή σε άλλες περιπτώσεις δάνεισαν τη ματιά του ήρωα σε σατιρικές στήλες εφημερίδων, όπως αυτή του «Νώντα» στη εφημερίδα «Καθημερινή». Στο φύλλο της 5.11.1930 διαβάζουμε την άποψη του Νώντα για το λόγο που εκφώνησε ο Ελευθέριος Βενιζέλος από το μπαλκόνι του υπουργείου Συγκοινωνίας: «Προχτές μας ρεζίλεψε ο χαλβάς πέρα κει στον τόπο των ογλού και χτες ήθελε να πάει ο κοσμάκης να τον μπιζάρη για το κατόρθωμά του πούκανε, πούφαγε δηλαδή το πιλάφι μαζί με τον Κεμάλ. Θάτανε προτιμώτερο ρε κύριε νάκανες μόκο. Ας είνε όμως, έπρεπε να ζούσε σήμερα ο Διάκος, ο Κατσαντώνης, ο Σουλιώτης και ο Μπάρμπα Γιώργος του Μόλλα να του κάνανε τη μούρη κρεμμυδαριό που πήγε κι έφαγε μαζί με τους Τούρκους. Δεν πήγες ρε συ μια μέρα στο Μόλλα να δεις τι του κάνανε του Κατσαντώνη οι κοκκινοφεσάδες; Έχεις δίκηο όμως γιατί φέσι φοράς και συ. Ο Νώντας»¹⁵.

Σε άλλες περιπτώσεις ο Καραγκιόζης εκφέρει άποψη για τα προβλήματα της πόλης, όπως αυτό της Σούδας στο Φάληρο, το σημείο δηλαδή που η οδός Πειραιώς ενώνεται με την παραλιακή. Εκεί, σε άδεια οικόπεδα, για χρόνια χύνονταν τα λύματα των εργοστασίων της βιομηχανικής Πειραιώς, με αποτέλεσμα λιμνάζοντα ύδατα με έντονη δυσοσμία που ενοχλούσε τους κοσμικούς του Φαλήρου αλλά και πολύ περισσότερο τους κατοίκους της περιοχής. Στην «Καθημερινή» της 31.12.1929 διαβάζουμε: «Αποκαλύπτεται λοιπόν το μεγαλοφυές σχέδιον του νέου υφυπουργού των Δημοσίων Έργων δια του οποίου θα εξυγιανθή η Φαληρική Σούδα. Οι υφιστάμενοι τα μαρτύρια και τας συνεπείας της μολυσματικής εστίας καλούνται να καταβάλωσι και τα έξοδα της εξυγιάνσεως αυτής. Σοφόν πράγματι το σχέδιον και ακόμη σοφώτερος ο Καραγκιόζης του Μόλλα, ο οποίος προ πολλού ήδη έχει συντάξη ολόκληρον τοιούτον οικονομικόν, εξωραϊστικόν και εξυγιαντικόν πρόγραμμα»¹⁶.

4. Καραγκιόζης και εξουσία

Συνήθως βέβαια ο Καραγκιόζης αντιπολιτεύεται και ασκεί κριτική στην εξουσία. Απ' ό,τι όμως φαίνεται, σε κάποιες περιπτώσεις το θέατρο σκιών χρησιμοποιήθηκε από την εξουσία ως μέσο άσκησης προπαγάνδας.

¹³ «Μακεδονία», 13.5.1926, σελ. 2 και «Μακεδονία», 14.5.1926, σελ. 2.

¹⁴ «Καθημερινή», 12.8.1925, σελ. 1.

¹⁵ «Εμπρός», 5.11.1930, σελ. 3.

¹⁶ «Καθημερινή», 31.12.1929, σελ. 1.

Στο «Εμπρός» της 6.5.1928 ο αρθρογράφος Θωμόπουλος μας ενημερώνει ότι πρώτος ο βασιλιάς Γεώργιος είχε παρασημοφορήσει «ως αριστοτέχνας θεωρουμένους προ είκοσι ετών Καραγκιοζοπαίκτας αδελφούς Θεοδωρέλους, των οποίων τας παραστάσεις ετίμα τακτικώς δια της αυτοπροσώπου παρουσίας του μετά των πριγκήπων και πριγκηπισσών». Λίγο παρακάτω γίνεται αναφορά στην τακτική χρησιμοποίηση των παραστάσεων των αδερφών Θεοδωρέλων από τον Γεώργιο και την «δια τον εθνικόν αναφρονηματισμόν των στρατιωτών και την ψυχαγωγίαν των»¹⁷, αφού, όπως παρατηρεί ο δημοσιογράφος, ο βασιλιάς είχε διακρίνει την επίδραση του Καραγκιόζη στις λαϊκές τάξεις, στις οποίες το «ντελικάτο ύφος των κομεντί» δεν είχε κανένα αποτέλεσμα.

Η γνωστή οργάνωση Χ.Α.Ν. εκείνη την εποχή είχε δημιουργήσει «Σπίτια του Στρατιώτη» σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας. Τα «Σπίτια του Στρατιώτη» παρείχαν στους στρατιώτες διάφορες υπηρεσίες όπως κουρείο, καφενείο, κ.α. Ο «Ριζοσπάστης» της 12.11.1933 αναφέρει ότι το «Σπίτι» της Θεσσαλονίκης διαθέτει κινηματογράφο και Καραγκιόζη με πατριωτικό ρεπερτόριο «για να ποτίσει με το δηλητήριο του εθνικισμού τους φτωχούς φαντάρους»¹⁸.

Το μεταξικό καθεστώς επίσης ενσωματώνει τον Καραγκιόζη στο εγχώριο πολιτιστικό προϊόν, το οποίο μάλιστα είναι και εξαγωγίμο. Η «Καθημερινή» της 8.11.1938 αναφέρεται στη Διεθνή Έκθεση Λαϊκής Τέχνης στο Ρόιτλινγκεν της Γερμανίας, όπου συμμετέχει και η Ελλάδα. Σύμφωνα με το δημοσίευμα, «το ελληνικόν τμήμα περιλαμβάνει διάφορα εκθέματα τα οποία επιτρέπουν εις το γερμανικόν κοινόν να σχηματίση σαφήν ιδέαν δια τας αισθητικάς αντιλήψεις του ελληνικού λαού. Εις μίαν πτέρυγα υπάρχουν αντίγραφα αγγείων και αναγλύφων της κλασικής εποχής καθώς και αντίγραφα βυζαντινής τεχνοτροπίας, τα τελευταία προερχόμενα εκ της συλλογής του ζωγράφου κ. Φ. Κόντογλου. Ζωηρόν ενδιαφέρον προκαλούν αι εικόνες και τα προγράμματα σχετικώς με την εξέλιξιν του θεάτρου του Καραγκιόζη»¹⁹. Το ότι ο Καραγκιόζης επιλέγεται για την εκπροσώπηση της χώρας σε μια διεθνή έκθεση είναι από μόνο του πολύ σημαντικό γεγονός και μας επιτρέπει να αντιληφθούμε ότι έχει πλέον καθιερωθεί ως εθνική λαϊκή τέχνη.

Παραστάσεις καραγκιόζη περιλαμβάνονται άλλωστε στο ψυχαγωγικό πρόγραμμα της μεταξικής Ε.Ο.Ν. Στο «Σκριπ» της 24.5.1939 προαναγγέλλεται ότι «Εις το Σπίτι του Φαλαγγίτου εις Μεσολόγγιον καθημερινώς δίδονται ωραιόταται παραστάσεις δια την ψυχαγωγίαν των Τμημάτων Αρρένων και Θηλέων της Εθνικής Οργανώσεως Νεολαίας. Επίσης δια τα σκαπανάκια παίζεται Καραγκιόζης, Κουκλοθέατρον, κλπ»²⁰.

5. Πολιτικό ρεπερτόριο

Ο Καραγκιόζης είναι βέβαια προφορική τέχνη που βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στον αυτοσχεδιασμό. Ξέρουμε όμως ότι οι καραγκιοζοπαίχτες έγραφαν ή παράγγελναν να τους γράψουν τον βασικό κορμό των έργων τους και στη συνέχεια τα εμπλούτιζαν με στοιχεία της επικαιρότητας ή κουτσομπολιά της γειτονιάς. Την περίοδο του Μεσοπολέμου ως το 1936 στο ρεπερτόριο του Καραγκιόζη συναντάμε αρκετούς τίτλους που παραπέμπουν άμεσα σε πολιτική σάτιρα.

¹⁷ «Εμπρός», 6.5.1928.

¹⁸ «Ριζοσπάστης», 12.11.1933.

¹⁹ «Καθημερινή», 8.6.1938.

²⁰ «Σκριπ», 24.5.1939.

Ανάμεσα στα έργα του Χαρίλαου που παίζονται το 1926 στη Θεσσαλονίκη συναντούμε τίτλους όπως «Δημοτικά Εκλογαία»²¹, «Ο Καραγκιόζης Επίστρατος»²², «Ο Καραγκιόζης Σουλτάνος»²³, «Το Συλλαλητήριο των Γυναικών»²⁴. Στο φύλλο της Μακεδονίας της 26.4.1926 διαβάζουμε μια εξαιρετικά ενδιαφέρουσα περιγραφή παράστασης του Χαρίλαου: «Σε μια γωνία του Συντριβανίου ο Χαρίλαος έστησε το Στρατοδικείο του, την αγχόννη του... Έκαμε κίνημα, μας ενοχοποίησε όλους και μας προσεκάλεσε, για επίλογο, να μας απαγγείλη την καταδίκη. Αίματα, φωνές, κακό, κρεμάλα, σχοινί χωρίς σαπούνη...», για να προσθέσει παρακάτω ότι «εις τη Θεσσαλονίκη έκαμε κίνημα, έστησε Στρατοδικεία και αγχόνας, ερευνών και αυτός, με το έξυπνον λαϊκόν πνεύμα του, τας νέας πολιτικές, ηθικές και κοινωνικές τάσεις των ανθρώπων, τάσεις βεβαίως που δεν διαφέρουν καθόλου από τα ιδικά του... καραγκιοζιλίκια»²⁵.

Όπως διαβάζουμε στην «Καθημερινή», τον Ιούνιο του 1929 εγκαινιάζεται στη συμβολή των οδών Μεγάλου Αλεξάνδρου και Πλαταιών, στο Μεταξουργείο, το «Καραγκιοζοθέατρον Γεωργίου Σπίρλα», όπου παίζονται 20 έργα γραμμένα από τον ίδιο. Σύμφωνα με την αναγγελία της εφημερίδας «Ο Καραγκιόζης του Σπίρλα, πρωτοφανής και μεταπολεμικός, είναι άσχετος προς τον κοινόν Καραγκιόζον». Ως πρώτο έργο αναφέρεται η *Μηχανή, τερατολογία τετράπρακτος*²⁶. Λίγες μέρες μετά ο συγγραφέας δημοσιεύει στην «Καθημερινή» μια δήλωση για την αποτυχία της παράστασης, αφού οι καραγκιοζοπαίχτες αδυνατούν να παίξουν «από χειρογράφου» και μια έκκληση σε θιάσους σκιών προκειμένου να τους παραχωρήσει τα έργα του, μεταξύ των οποίων τους *Αισχροκερδείς, τρίπρακτον παλάβραν, τους Ανάποδους, τρίπρακτον εξωφρενισμόν, τον Φόρον, τρίπρακτον αλλοιθωρισμόν, τον Μπε, τετράπρακτον διανοητικόν έκτρωμα*, κ.α. Από τα παραπάνω έργα καταφέραμε να εντοπίσουμε στη Δημοτική Βιβλιοθήκη του Πειραιά τους *Αισχροκερδείς*, σε έκδοση φυλλαδίου που παραμένει αβιβλιογράφητη απ' όσο γνωρίζουμε στις μελέτες για τον Καραγκιόζη. Οι *Αισχροκερδείς* κινούνται στο πνεύμα της εποχής που αναφέραμε παραπάνω, αφού κεντρικό θέμα τους είναι η διατίμηση και η αισχροκέρδεια, που ο Καραγκιόζης τιμωρεί παραδειγματικά.

Στα τέλη του 1932 και στις αρχές του 1933 κυκλοφορούσε η σατιρική εφημερίδα «Καρχαρίας» (την οποία δυστυχώς δεν καταφέραμε να εντοπίσουμε), η οποία δημοσίευε έργα Καραγκιόζη που σατίριζαν το πολιτικό σκηνικό. Συγκεκριμένα, στην «Καθημερινή» της 25.11.1932 αναγγέλλεται η δημοσίευση της κωμωδίας *Ο Γάμος της Βασιλοπούλας* «με καραγκιόζηδες όλους τους πολιτικούς της Ελλάδας» και την εξουσία στο ρόλο της βασιλοπούλας²⁷. Στα τέλη Γενάρη και στις αρχές Φλεβάρη στην ίδια εφημερίδα δημοσιεύεται η κωμωδία *Ο Καραγκιόζης πρωθυπουργός*²⁸, με πρωταγωνιστές και πάλι όλους τους πολιτικούς της χώρας.

Συμπεράσματα

Στις προηγούμενες σελίδες προσπαθήσαμε να παρουσιάσουμε τις πρώτες ενδείξεις από την έρευνά μας για το θέατρο σκιών στον μεσοπολεμικό Τύπο της Αθήνας. Θέλουμε να

²¹ «Μακεδονία», 10.6.1929.

²² «Μακεδονία», 12.6.1929.

²³ «Μακεδονία», 16.6.1929.

²⁴ «Μακεδονία», 2.10.1929.

²⁵ «Μακεδονία», 26.4.1929.

²⁶ «Καθημερινή», 19.6.1929.

²⁷ «Καθημερινή», 25.11.1932.

²⁸ «Καθημερινή», 25.11.1933, 28.1.1933 και 2.2.1933.

πιστεύουμε πως, παρά την αποσπασματικότητα του υλικού, καταφέραμε να δείξουμε πως ο караγκιόζης είναι πολιτικό θέατρο, που κατέχει πολύ σημαντική θέση στην μεσοπολεμική πραγματικότητα της Αθήνας ως μέσο ψυχαγωγίας, εμψύχωσης, πολιτικής σάτιρας αλλά και προπαγάνδας.

Βιβλιογραφία

- «Εστία», 4.7.1919, σελ. 1.
«Καθημερινή», 21.5.1920, σελ. 2.
«Ελεύθερος Λόγος», 19.9.1931, σελ. 2.
«Ημερήσιος Τύπος», 21.9.1931.
«Εμπρός», 2.6.1919, σελ. 1.
«Καθημερινή», 17.1.1922, σελ. 2.
«Εμπρός», 22.1.1922, σελ. 2.
«Εμπρός», 9.6.1922, σελ. 1.
«Μακεδονία», 5.7.1923, σελ. 2.
Σειραγάκης, Μανώλης. Το ελαφρό μουσικό θέατρο στη Μεσοπολεμική Αθήνα, Αθήνα: Καστανιώτης 2009.
«Ελλάς», 26.5.1921.
«Μακεδονία», 13.5.1926, σελ. 2 και «Μακεδονία», 14.5.1926, σελ. 2.
«Καθημερινή», 12.8.1925, σελ. 1.
«Εμπρός», 5.11.1930, σελ. 3.
«Καθημερινή», 31.12.1929, σελ. 1.
«Εμπρός», 6.5.1928.
«Ριζοσπάστης», 12.11.1933.
«Καθημερινή», 8.6.1938.
«Σκριπ», 24.5.1939.
«Μακεδονία», 10.6.1929.
«Μακεδονία», 12.6.1929.
«Μακεδονία», 16.6.1929.
«Μακεδονία», 2.10.1929.
«Μακεδονία», 26.4.1929.
«Καθημερινή», 19.6.1929.
«Καθημερινή», 25.11.1932.
«Καθημερινή», 25.11.1933, 28.1.1933 και 2.2.1933.